

**
*

Один мій приятель, — людина, що кожне слово, поки його виповість, передумає, зважить, — якось мені сказав: „... читаючи твої спогади, й дійшовши в них до кінця, із полегшою зідхнеш: добре, що, врешті, скінчились! Такі вже понурі вони!”

Я ж, Дорогі мої Читачі, лиш — для роздуми! — накреслю Вам.

Один наш сусід, може й не такий уже понурий, але трагі-комічний. Ще Золотих Воріт у Києві й не було, а Болєслав Хоробрий уже свого меча, вдаривши по цих уявних Золотих Воротях, надщербив так сильно, що пішли в століття історичні теревені-вені про „щербец”. Як бачимо, то й без Г. Сєнкевича вже існували Заглоби! І так — до нині! Воно заносить „шляхецьким довціпом”, але нас воно коштує, й тому — таки понуре воно.

Другий же сусід — що не кажіть, а це понура й загадочна Азія. Нашестя на наші землі Андрія Боголюбського, Петра Великого з Катериною II, Леніна-Сталіна-Хрущова I приносило нам, чи й іншим народам, якийсь блиск ясного світла й добра? . . .

Правда, найбільша ж трагедія, — а кожна трагедія важка й понура! — є та, що найперші спрчинники нашого національно-політичного лиха в нас, це таки наші й рідні перекинчики: від Яреми Вишневецького починаючи, на В. Винниченку, Юркові Коцюбинському, М. Фітільові-Хвильовому й інших безхарактерних сучасся кінчаючи.

Чи ж не понуро?

А тоді — ці спогади завсіди цікаві й свіжі та й на часі. Надто — **ці спогади!** Бо вони, — як і всі такі спогади інших Вш. Авторів про сучасну Московію та її володіння, — є й будуть історією останнього шаленого зриву темряви: Московії! . . .

Бронкс, Н. Й., січень 1958.

**
*

Господу Богу дякую, що допоміг мені вирватись із лабет нищетної людини польського заглоб'янства, московського нігілістичного мрякобісся, німецького іберменшства. І тут у Римі, в тиші храму науки, я можу бодай наспіх накреслити минулі пережиті хвилини в нашій нещасній Батьківщині.

По всіх тих переживаннях, що його спричинювали мені й нам — Українцям, на наших землях люди — малі, незрячі, інколи й нікчемні чужої нам і мені влади — я вже втихомирився. Проте, спогади пишу так, як я Вчорашню Дійсність переживав, як реагував на неї. На зло — кожна людина протидіє.

Бо й Архімед — зареагував, хоч і згинув за це.

Не маю ні наміру, ні претенсії писати якусь історію. Мій намір скромніший: майбутньому історикові цих наших важких і кривавих днів дати декілька незначних рисок до його історії.

Усі ці мої записки мають характер сирости, сухости, безпосередности і жорстокої ширости.

М. Островерха

Закінчено в Римі, 18 серпня 1940.

ПЕРША ЧАСТИНА

В порох збита, кровю злита,
під мазурку, під веселу
Річ потужна Посполита
оксамити знову стеле...!

Юрій Клен: Попіл Імперій.

На „остатню годину!”

Була погідна і ясна весна 1939 року. Український чорнозем, насичуваний весняними дощами, пахнув у проміннях сонця здоровими подихами. Таке й літо було — соняшне, погідне, просторе. В небесах жажтіло сонце, а на землі люди якось непевно гляділи в далі:

— Що буде?

— Як буде?

По упадку Карпатської України, по осягненні „вспульней границі” з Мадярщиною, на наші землі під Польщею упала змора. По руїні наших церков, по забороні купна клаптика землі, своєї рідної української землі, Українцеві, по систематичному нищенні наших установ, культурних і економічних, по зайнятті нашого національного добра Городу Сокола Батька у Львові, ми Українці на Заході, під демократичним урядом — пупільки Юзефа Пілсудського — Польщі наближались станом до наших братів за Збручем, станом моральним і матеріяльним. Тут — Польща, там — Москва! Їх ціль — одна!

По всім нашим краю, у прикордонних смугах, які то смуги були досить широкі, — 30 км. ширини, — грасували відділи КОП’у (Корпус Оброни Пограніча) й били наших селян та інтелігентів, плюндрували все

наше майно, нищили село — морально і матеріально. І всюди „по-доброму” стягали „паньствова” позику, що, нібито, казали, йшла на воєнні потреби Польщі. А люди давали, не дуже опирались. Та й наші установи „по-доброму” складали цю „позику”.

І цю „позику” давали всі — наш інтелігент, селянин, робітник, установа. Кожен давав тихо, безспротивно, як на подзвінне, як жебракові, що на силу вліз у нашу хату, ще й — на останню дорогу! — жебрає: на відхідне! На це найкраще вжити галицького вислову: „на остатну годину!” Бо наші селяни, кленучи „А, остатна йому година!”, натискали на те „остатна”.

А в той же сам час, коли посіпаки стягали „добро-вільну” позику, КОП латав боки нашому населенню, ламав йому кості: творив прихильну атмосферу серед українського населення до війни Польщі з Німеччиною.

З весною 1939 року виїхав я у Карпати, до Каменя Довбуша, де адміністрував я віллею Письменників і Журналістів ім. Івана Франка. І з сторожем віллі, обидва, тащили ми з яруги плити на нові сходи біля віллі, то каміння на мур і на стовпці під терасу. Підси-пав я кльомби чорноземом, сів і садив квіти. В середині віллі переводив я деякі важніші наприви. Гуцули приходили й питалися:

— Це, відай, пане редахтер, не буде війни, як ви так спокійно тут сидите і працюєте!

З-за плота, час до часу, й командант постерунку поліції Сьліва крадькома зазирав на мою роботу.

А гуцули, в цілій долині Прута, ходили та й нудилися: у їх грудях, як і в моїх, щось млоїло, тупо боліло. Багато чеснотливої гуцульської молоді сиділо в непрохідних зворах Довбушанки, Явірника: були це ті, що в Карпатській Україні на свої очі бачили той один блиск давно вимріяної казки — Самостійну Україну!

Бо добре то було — і є! — знати й говорити нам, практичним, що не одне пережили, бачили, що, мовляв, „... це ж ясно! Інтрига Гітлера! Пролити кров за Карпатську Україну, це ж божевілля гарячої голови!” Добре було слухати здогадних зауваг у італійському міністерстві закордонних справ: „Ви, Українці, не пхайтесь у Карпатську Україну, бо пожалуєте!” А простодушна наша, молода та й та старша, людина, ще й запалена піддуванням проводу, надто — гуцули, того не розуміли; вони не знали, що, крім природної Богом даної справедливості, існує у світі людське лукавство, і то в такій ясній справі!

По нашесті гунів, тобто — Мадярів, по кривавім танцю, продершись із Карпатської України на рідні полонини, ці легіні рішили скриватись по зворах і ждати, бо ж було ясно, що час такий, що його можна переждати. Деякі з поміж них, слабші духом чи легковірні, вертались до своїх хат, а їх забирав Съліва і відвозив до Стрия: сумно було з ними! Юрко Гальчук, син Степана з Багрівця, щоб із польських лабет поліції і прокуратора вирятувати невиних, арештованих за нього, Юрка, його вітчима, брата і приятеля, то, доведений до краю, до ошаління, вийшовши з ліса й зупинившись перед своєю хатою, — застрілвся, в білий день, на очах рідних, що в неділю сиділи на приспі до сонця. А деякі смільчаки — як Островський із Яремча! — зарослі, почорнілі від сонця і від диму ватри, приходили до Яремча на стацію і, в повному літньому сезоні, купували хліб, ковбасу, горілку й вертались у свої криївки.

Горами, верхами та полонинами, постійно швендялась поліція, то її цуцики-донощики і пересиджували по колибах, пантрували. Їм помагали ляхи побережники і сам лісничий із Ямного — Бучинський, що був правдивим поліцаєм на село й околицю.

Одного дня приходиться до мене чесний і з характером газда з Ямного, М. П. Шигенин, до якого я мав повне й беззастережне довіря. І почав:

— Пане редакторе! Хотів би я спитатись у вас за одну справу, а зласне, хочу вашої поради. Ви напевно знаєте, що багато, до чотирнадцять, наших легінів, що були в Січовиках на Карпатській Україні, скриваються тепер он, там! — І кивнув головою в сторону верхів Явірника, Хомяка.

— Дещо знаю. І що далі?

— Як ви думаєте, чи, хоч деякі з них, можуть вертатись на доли? — поспитав Михайло ясно.

— Думаю, що якби вони самі зголосились у Стрию, у прокуратора, то він їм нічого не сказав би, не зробив би їм нічого! . . . — говорив далі Михайло на мою мовчанку, бо міркував я: що йому сказати?

— Чесний газдо! — почав я поволі. — Там, між тими, що скриваються, дитини вашої нема: тому ви не можете брати цієї справи так ізлегка. Прокуратор, а ще в ці часи, а ще польський, милосердя не знає. Моя рада щира, проста, практична: пересиділи вони там ранню, серед сніговії весну, то хай іще літо пересидять там. Як хочете, то послухайте цієї поради і передайте її кому треба, як свою, а не мою!

По тижневі, з таким самим запитанням, звернувся до мене знайомий гуцул із Яремча, якого син також скривався на верхах. Повторив я йому, але багато обережніше, те саме, що порадив Михайлові П.

Кілька день після цих розмов, декілька цих відважніших легінів, із Островським на чолі, подались на Поляницю Поповичівську, там напали на КОП, убили трьох пограничників Поляків, забрали собі зброю й амуніцію, лишили картку з написом: „Це за Юрка Гальчука” і подались у невідомі напрямки. Інші ж сиділи у зворах Явірника до упадку Польщі.